

MEGJEGYZÉSEK KISS JENŐ: A MAGYAR KÖNYVTÁRAK NEGYVEN ÉVE CÍMŰ KÖZLEMÉNYÉHEZ

KOVÁTS ZOLTÁN

A történelmi visszapillantás mindig tanulságos és hasznos cselekedet, különösen, ha külföldi szakemberek tájékoztatását is szolgálja. A magyar könyvtárügyről Kiss Jenő kétségtelenül sok mindent tud, saját tapasztalatai alapján is. Ha azután az ilyen visszapillantásban a szerző saját élményei, szubjektív véleménye és megítélései kerülnek túlsúlyba, az nem csodálható.

Az én megjegyzéseim is szubjektívek.

Kiss Jenő cikkét érdeklődéssel olvastam és megjegyzésekre sem ragadtattam volna magamat, ha címében is kifejeződött volna az, hogy a tartalom túlnyomórészt a közművelődési könyvtárak fejlődésével foglalkozik. Visszatekintésében ugyanis annyira háttérbe szorulnak a szakkönyvtárak, amennyire talán a közművelődésiek szerepe zsugorodott volna, ha én írom meg a felszabadulás utáni 40 év könyvtárügyének történetét.

Nem értek tehát egyet Kiss Jenővel abban, ahogy figyelmét a közművelődési, illetve szakkönyvtárak között megosztja. A szövegek terjedelmének viszonyában ugyanis – az adott cím alatt – közvetve értékelés fejeződik ki.

A fejlődés I. szakaszának ismertetése még közelítőleg arányos részletességgel tárgyalja a szakkönyvtárakét is, de a II.-ből ezek csaknem teljesen kimaradtak.

A III. lényegében az 1956. évi 5. tvr. hatásával foglalkozik. Abban egyetértek Kiss Jenővel, hogy ez a tvr. – ha sokszor kényelmetlenül merev is volt, de – végeredményében pozitívan hatott a fejlődésre. A ma már szokatlan merevség a korszak irányítási rendszerének tükröződése volt, és hogy alkalmazása mikor volt pozitív és mikor negatív hatású, az sokszor múltott a végrehajtását intéző személyen.

A negatívan minősített merevség viszont pozitívan értékelhető határozottsággá változik, például, amikor a dokumentációt egyértelműen szakkönyvtári tevékenységnek minősíti, amikor világosan előírja az egyes könyvtártípusok feladatait, a felügyeleti szervek hatáskörét, a kinevezések jogát stb. – A szakkönyvtárak fejlődését a legpozitívabban – szerintem – a gyűjtőkörök meghatározása és az ennek alapján kialakuló állománygyarapítási együttműködés segítette elő. Az erre alapított országos szolgáltatásoknak a józan észre, a kölcsönös előnyökre hivatkozó későbbi rugalmasabb szabályozásai, a koordinációs erőfeszítések – sajnos – nem érték el a példaképpül szolgáló fejlettebb országokban elért hatásfokot. – Ezért nehéz ítéletet mondani a végrehajtásán dolgozók merevségéről.

Nem tudok viszont egyetérteni vele a szakkönyvtár – tájékoztató intézmény viszonyának megítélésében. Idézem: „A könyvtári tvr., mint már szó volt róla, a könyvtárhoz kapcsolta a tájékoztatási (dokumentációs) tevékenységet, de az élet ezúttal is túllépett a jogszabályokon.” Nem akarom sajnálni azt a jogszabályt, amin az élet túllépett! Ezt köve-

teli a fejlődés. A jogszabályok tekintélyes része nem is képes a fejlődést irányítani, csak törvényesíti a kialakult helyzetet. De a szakkönyvtár – információs, dokumentációs központ vitában nem ez a helyzet. A közvélemény is elfogadta azóta, hogy a könyvtár: tájékoztató intézmény. A dokumentáció helye a tájékoztató tevékenységben és viszonya a tájékoztatás egészéhez az, ami a zavart okozza.

Minden könyvtár alaptevékenységében helyet kell, hogy kapjon az „információáradatból”, a világirodalom össztermeléséből állománygyarapítás útján kiválogatott és begyűjtött dokumentumok valamilyen formában elvégzendő rendezése. – Rend nélkül nem lehetséges a rendelkezésre bocsátás. – Módszerét a dokumentumtípus minőségén kívül számos egyéb szempont is meghatározza. A könyveket általában a csupán azonosításukra szükséges adatelemek – dokumentum-leírási szabványban előírt formátumú – rögzítése útján veszik nyilvántartásba. A feldolgozás terméke a leírásban felhasznált adatelemek és sorrendjük által meghatározott szerkezetű adattár: a katalógus.

Más dokumentumtípusok – különösen a folyóiratok – esetében a feldolgozás sokkal részletesebb, az azonosító adatokon kívül főleg tartalmi ismérvek meghatározása és regisztrálása kerül előtérbe. Ezt a katalogizálásnál sokkal részletesebb feldolgozást hívjuk dokumentációnak. Terméke ugyancsak adattár, amelynek adatelemeit a későbbi felhasználástól függő szempontok és követelmények határozzák meg. Minél részletesebb, intenzívebb volt a feldolgozás, annál sokoldalúbb lehetőséget biztosít a benne tárolt információk visszakeresésére, a (szak)irodalmi tájékozódás első fázisát jelentő bibliográfiák összeállítására.

Az előbbiekre alapítom azt a kijelentést, hogy a dokumentáció csak egyike a könyvtár tájékoztató, információs tevékenységeinek. Kétségtelen, hogy ez a tevékenység igen fontos. Szakszerű elvégzésére csak igen jól képzett munkaerő alkalmas. Olyan, akinek a dokumentációs tevékenység formai követelményeinek ismeretén kívül a feldolgozott irodalom tárgyát képező tudományterületen is felsőfokú képzettsége van. Ez lehetett az oka annak, hogy egyesek a „hagyományos” könyvtári tevékenységnél többre értékelték saját munkájukat és különböző szakkönyvtárak ebből eredő presztizs okok miatt vették fel a „dokumentációs központ” vagy „információs központ” elnevezést.

Az információs központ fogalmának követelményeit – szerintem – csak az az intézmény teljesíti, amely nemcsak bibliográfiát, az igénylő által megjelölt tárgykör dokumentumainak címjegyzékét képes nyújtani, hanem gyakorlati feladatok megoldására alkalmas, teljes értékű információkat: a címjegyzék adataival azonosítható teljes dokumentumot képes ügyfeleinek rendelkezésére bocsátani. Ennél is tovább megyek: ha a szolgáltatott dokumentum a felhasználó számára ismeretlen nyelven íródott, az sem tekinthető közvetlen információnak. A fordítás is szerves része a könyvtár, információs központ, tájékoztató intézmény feladatainak, szolgáltatásainak.

Az élet nem lépett túl a jogszabályon, mert a jogszabály nem tiltotta, sőt helyesen határozta meg a dokumentációs munka helyét a szakkönyvtárak, mint tájékoztató intézmények résztevékenységeinek sorában. A felhasználók információs igényei lettek differenciáltabbak és ehhez kellett a szakkönyvtárak tevékenységében kifejezésre jutó életnek igazodnia. A felhasználói igényektől való elmaradás felismerése jelentette valóban a kritikát a könyvtárak addigi tevékenységéről. A tvr. még 1967-ben sem volt akadálya a fejlődésnek.

désnek, mert Kiss Jenő szerint is: „A tájékoztatást korábban végző könyvtárak vagy kis dokumentációs intézmények egész sora. . . alakult gyors ütemben több száz fővel dolgozó tájékoztatási üzemmé.”

Ez az időszak a magyar könyvtárügynek sok szempontból igen pozitív, de mégis extenzív jellegű szakasza. A sok kis dokumentációs intézmény – a kimaradt fehér foltok ellenére – sok fölöslegesen párhuzamos munkát végzett, sok pénzt pocsékolt. A gépi információkeresés elterjedése előbb-utóbb talán meggyőzi majd a hazai kisebb dokumentációs kiadványok szerkesztőit, hogy erőfeszítésük a nemzetközi versenyben kilátástalan.

A IV. rész a könyvtártörténeti visszatekintés utolsó szakasza az 1976. évi 15. tvr-hez kapcsolódó fejlemények ismeretése. Ebben újra szóba kerülnek a szakkönyvtárak, de feladataik a könyvtár- és tájékoztatásügy integrált rendszerének koncepciójában egyre határozatlanabbá és elmosódottabbá válnak.

– Nem tudom, hogyan értendő a közleménynek az a megállapítása, hogy: „. . . ki nem fizetődő elzárkózásnak bizonyult. . . az információügy könyvtárpolitikai kezelése.” Feltételezhető, hogy nem ért egyet a közművelődési feladatok és a szakirodalmi szolgáltatások összemosódásával? Mert az intézmények feladatainak meghatározását, alaptevékenységük profiljának megőrzését én nem tartom elítélendő merevségnek. Ennek a feltételezésnek viszont ellentmond ugyanezen a lapon az a kijelentés, amelyben a könyvtárügyet megújulási lehetőségeinek elszalasztásával vádolja a közművelődési feladatok bátrabb vállalásának elmulasztása miatt.

A számítógépes információfeldolgozás és a könyvtárgépesítés jelenlegi helyzetének kialakulását is igen rövid és hézagos bekezdések ismertetik. Az online információkeresés a bízható kísérleti lépéseken már messze túljutott. Az viszont, hogy az MNB 1978 óta számítógéppel készül, sajnos, nem tekinthető eredménynek, mert a nagy költséggel létrehozott gépi adattárat csak a nyomtatott MNB előállítására használják, de az információ vizsgakeresés gépesítése mindmáig várta magára. Ebben a helyzetben nagy megtakarítás lenne, ha a MNB előállításában visszatérnének a hagyományos technikára.

Kár, hogy Kiss Jenő nem hivatkozott többször *Futala* Tibor közleményeire, aki a szakkönyvtárakról láthatólag többet tud nála, mert a magyar könyvtárügy fejlődéséről adott áttekintése kiegyensúlyozottabbra sikerülhetett volna.